

самостійного використання з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній або іншій діяльності. Термін «інформаційна грамотність» поширений на всесвітньому рівні.

Обмеженість терміна «інформаційна грамотність» у вітчизняній літературі, з одного боку, а також багатозначність трактування поняття «інформаційна культура», відсутність чітко сформульованих принципів, мети й завдань, засобів та умов формування інформаційної культури, з іншого, визначають необхідність розробки цілісної концептуальної платформи з метою подальшого розгортання системи інформаційного утворення в сучасному інформаційному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Всемирный Саммит по информационному обществу: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. — СПб, 2004. — 136 с.*
2. *Декларация принципов: [документ WSIS 03/GENEVA/DOC/4 R. 12 декабря 2003 г.] // Всемирный саммит по информационному обществу: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. — СПб, 2004. — С. 11–24.*
3. *Зиновьева Н. Б. Информационная культура личности / Н. Б. Зиновьева // Введение в курс : учеб. пособ. — Краснодар, 1996. — 136 с.*
4. *Зубов Ю. С. Информатизация и информационная культура / Ю. С. Зубов // Проблемы информационной культуры : сб. ст. — М., 1994. — С. 6–11.*
5. *Окинавская Хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестн. — 2000. — № 8.*
6. *Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ifap.ru>*
7. *Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. — N.Y., 1980. (Перевод на русский язык: Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 1999. — 784 с.)*
8. *Фокеев В. А. Информация в контексте культуры. Информационная культура. (Основная литература, функционирующая в системе научных коммуникаций) // Проблемы информационной культуры / ред. Ю. С. Зубов, В. А. Фокеев. — М., 1997. — Вып. 6: Методология и организация информационно-культурологических исследований. — С. 157–176.*

Надійшла до редколегії 02.09.2009 р.

УДК 316.77

Г. В. АФЕНЧЕНКО

СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЙ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається місце соціальних зв'язків у взаємодії сфери культури й соціальної структури. Аналізується можливість застосування соціальних технологій для встановлення соціальних зв'язків.

Ключові слова: культура, соціальна структура, технологія, соціальні зв'язки.

Рассматривается место социальных связей во взаимодействии сферы культуры и социальной структуры. Анализируется возможность применения социальных технологий для установления социальных связей.

Ключевые слова: культура, социальная структура, технология, социальные связи.

The place of social connections in interaction of sphere of culture and social structure are examined in this article. The author is analyzes opportunity of application of social technologies for an establishment of social connections.

Key words: culture, social structure, technology, social communications(connections).

Обмеженість позитивістської соціології в аналізі складних форм соціального життя — процесів, які тривають у духовній сфері, науці, мистецтві, релігії та ін. ускладнює вирішення завдань їхньої інтерпретації й прогнозування. Вивчення впливу культури та соціальної структури в індивідуальній дії і колективній діяльності є основним предметом досліджень напряму соціології культури.

Для цього напряму характерне базування на методології й традиції соціальної філософії, культурної антропології: ідеї М. Вебера про «соціологію як емпіричну науку про культуру», вчення про динаміку культурних об'єктивацій Г. Зіммеля, праці К. Маннгейма, Н. Еліаса та ін.

Звернення до пошуку сенсу значень, які конституують кожний феномен соціального і є орієнтиром для діяльності, відзначається у творчості М. Адлера. Найважливішим він вважав вивчення соціальних факторів становлення й функціонування культурних цінностей і норм, те, як культурні зразки впливають на суспільство та соціальну поведінку людини. Однак такий підхід не набув поширення в західноєвропейській соціології.

Проте дослідники прагнуть використовувати історико-культурний матеріал, накопичений гуманітарними дисциплінами, з метою вивчення впливу ідей на процеси інституціоналізації, групоутворення, соціальної стратифікації, виникнення суспільних рухів та ін. [1].

Американський соціолог Т. Парсонс у концепції структурного функціоналізму ґрунтувався на принципі культурного детермінізму, коли культура є основою розвитку й функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

На його думку, головною функціональною вимогою до співвідношення між соціальною структурою і її елементом — культурною підсистемою — є легітимація норм поведінки в суспільстві. «Функція легітимації незалежна від операційних функцій соціальної системи. Ніякий нормативний порядок ніколи не є таким, що самолегітимізується, ... навіть якщо на карту поставлені стабільність або навіть виживання системи» [2, с. 102–103]. Саме в процесі легітимації нормативного порядку суспільства культурні ціннісні зразки забезпечують безпосередній зв'язок між соціальною й культурною системами.

Перед суспільством, що переживає зміни, постає проблема пошуку й установлення такого ціннісного зразка, який відповідав би новому типу системи суспільних відносин.

Корекцію норм і правил розглядає Д. Норт як еволюцію в процесі інституціональних змін («Институты и экономический рост: историческое введение») або Ш. Айзенштадт як радикальну трансформацію основ соціального порядку і прагнення сформуванню принципово нових уявлень, свою культурну програму («Конструктивные элементы великих революций: культура, социальная структура, история и человеческая деятельность») [2].

Культурний зміст можна виділити в будь-якій сфері життєдіяльності людини: праці, побуті, політичній та економічній сферах, охороні здоров'я й освіті тощо. У концепції аномії Е. Дюркгейма причини девіантної поведінки пояснюються невизначеністю культурних зразків і соціальних норм й дезорієнтацією індивіда. Відсутність чіткої системи інституціоналізованих норм і руйнування єдності культури виражається в тому, що життєвий досвід людей перестає відповідати існуючим соціальним нормам поведінки.

Р. Мертон розвив концепцію аномії і зазначив, що девіація відбувається в результаті розриву між цілями культури й прийнятими в суспільстві засобами їхнього досягнення. Люди ставлять цілі, які не можна досягти звичними засобами, тому вони використовують незаконні засоби задоволення природних потреб.

У широкому сенсі, за висловом Н. Дензіна, стихійно створювана й здійснювана людьми історія визначається системою значень, цінностей і норм, зокрема й тими, які вони для себе не вибирали. Культура у формі взаємодії цінностей і створення значень стає ареною політичної боротьби. [3]. **Мета** статті — підкреслити комунікаційну спрямованість соціокультурної діяльності у формуванні культурного простору соціальної взаємодії.

Російські фахівці О. П. Марков, Г. М. Бірженюк визначають поняття «культури» як сукупність традицій, норм, цінностей, змістів, ідей, знакових систем, характерних для соціальної спільноти. Зважаючи на це, припустимо, що соціокультурне середовище виконує функцію «оболонки», яка консолідує суспільство. У її межах індивіди набувають орієнтацію, відчують належність до співтовариства, відбувається індивідуальне самовизначення. Акт взаємодії в соціокультурному середовищі можна подати таким чином (рис. 1).

Згідно з П. Сорокіним, будь-яке суспільство можна описати й зрозуміти лише через призму властивої йому системи «значення, норми, цінності». Він узагалі вбачає в акті взаємодії символічну комунікацію. «В акті взаємодії відкриті дії й матеріальні артефакти повинні сприйматися як двигуни або провідники, за допомогою яких об'єктивуються й соціалізуються нематеріальні значення, цінності та норми. Якщо акт людської взаємодії може позбавити своїх значимих символічних аспектів, то вони стають просто біофізичними явищами. Симфонія Бетховена стає набором хвильових коливань, скульптура Мікеланджело — шматком мармуру, картини Гогена — полотном, забрудненим фарбою» [5, с. 192].

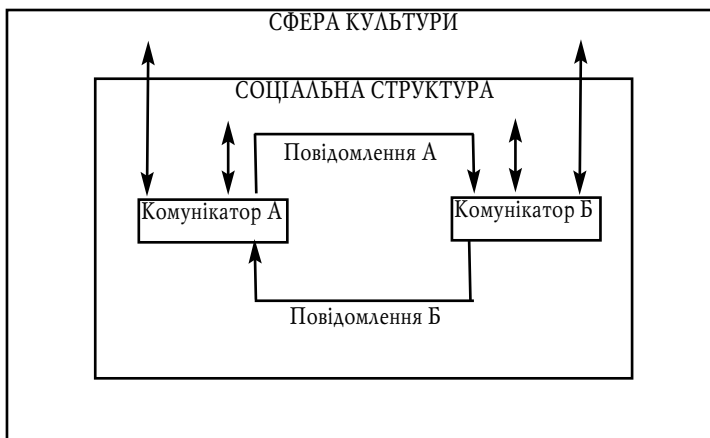

Рис. 1. Процес комунікації в соціокультурному просторі (адаптовано [4, с. 283]).

Значення, норми, цінності є універсальним компонентом соціокультурних явищ і мають надзвичайно важливе значення для розуміння процесів соціальної взаємодії.

Соціокультурне середовище — це сфера соціальної взаємодії, значення, цінності й норми, завдяки яким індивіди взаємодіють, усвідомлюючи їх та обмінюючись ними. Соціальна взаємодія немовби «занурена» в значеннєвий, символічний простір культури. Сам процес соціальної взаємодії — це комунікація, обмін значеннями.

Наявність зворотного зв'язку між об'єктами взаємодії і навколишнім довкіллям забезпечує корекцію соціокультурного середовища. Значення, норми, цінності, таким чином, притаманні суспільству як середовище взаємодії його членів та продукт їхньої життєдіяльності. Сфера культури та соціальна структура є елементом соціальної дії і простором соціальної взаємодії.

На нашу думку, у значеннях, цінностях і нормах варто розрізнати дві основні стадії: до- та післясоціальної взаємодії. По-перше, ухвалюючи рішення щодо дії, суб'єкт споконвічно припускає наявність відомостей і норм в іншого суб'єкта, тобто взаємодія відбувається в загальному для них, певному символічному просторі. По-друге, своєю дією суб'єкт привносить новий зміст, який після корекції в процесі взаємодії з іншими суб'єктами набуває загального для всіх нового символічного значення, стає культурним артефактом, елементом соціокультурного середовища.

Чи можна впливати на процеси формування соціокультурного середовища?

У будь-якому суспільстві існує складна система суспільних відносин. По суті, суспільні відносини є відносинами між людьми та являють собою

конкретний спосіб об'єднання соціальних груп і людських спільнот у процесі своєї життєдіяльності на кожному історичному етапі. Об'єднання окремої діяльності людини в спільну діяльність усього суспільства уможливлене завдяки сталій, визнаній більшостю формі спілкування.

Суспільні відносини формуються в матеріальній, соціальній, політичній та іншій сферах суспільства, наприклад, в економічній сфері — виробничі відносини. Взаємодія людей у суспільстві регулюється відносинами права й моралі. Перебуваючи у відносинах, люди зважають на норми права і на моральні норми, що панують у суспільстві. Якщо змінюється спосіб діяльності в суспільстві, то необхідне й відповідне корегування суспільних відносин. Інструмент регулювання протиріч, що виникають, — соціальні зв'язки.

Соціальні зв'язки узагальнено є каналами соціальної комунікації, а сам процес комунікації значень, символів, норм, тобто рух інформації, — необхідною складовою регулювання суспільних відносин. Взаємини людини й держави, людей і соціальних інститутів, людини в різних сферах суспільства, міжособистісні взаємодії втілюються в різних формах соціальної комунікації.

Німецький філософ Ю. Хабермас пояснює зміни суспільних відносин концепцією соціальної дії. Суспільство в цій теорії розглядається як продукт людської взаємодії. Звідси виникають можливі види соціальної дії — стратегічний, нормативний, драматургічний, комунікативний. Соціальний суб'єкт ставить перед собою егоїстичні цілі, а інших суб'єктів розглядає як об'єктивний засіб їхнього досягнення. У досягненні необхідних цілей суб'єкти вступають у конкурентну боротьбу, що є основою для існування соціальних зв'язків. Нормативна дія забезпечує тимчасову згоду між суб'єктами, що є взаємовигідним при досягненні загальних цілей. Її можна досягти через підпорядкування влади цінностям і правилам поведінки, що також забезпечують соціальні зв'язки. Створення публічного іміджу є метою драматургічної дії. Суб'єкт «представляє самого себе» також через систему соціальних зв'язків. Пошук компромісу відбувається в результаті комунікативної дії. Структура соціальних зв'язків забезпечує вільну угоду, між учасниками комунікації виникає координація їхніх зусиль.

Теорія соціальної дії Ю. Хабермаса є теоретичною базою для пояснення функцій і завдань соціальних зв'язків, указує на попередній комунікативний процес «шумування», результатом кристалізації якого стає система суспільних відносин. Вироблені в процесі комунікації й прийняті суспільством цінності та норми закріплюються в системі суспільних відносин. Вони структурують суспільство, забезпечують стійкість і зумовлюють подальші соціальні зміни.

Концепцію соціальних зв'язків, основаних на інформаційному обміні взаємодіючих систем і підсистем суспільства, висунув Т. Парсонс. На його думку, ключове значення в розвитку суспільства має інформаційний процес — рух значень, символів, тобто комунікація. Характер інформаційного процесу свідчить про усталеність суспільства, а спрямованість та інтенсивність інформаційного обміну між системами й підсистемами визначає

структурні зміни в суспільних відносинах. Згідно зі структурно-функціональною теорією Т. Парсонса, суспільство являє собою ієрархію різних систем і підсистем, що виконують певні суспільні функції, еволюція яких відбувається завдяки комунікаційному вирішенню соціальних протиріч.

Саме соціальні зв'язки як механізм виробництва й передачі інформації забезпечують продуктивність комунікацій.

По-перше, уможливають соціальну дію. Багато дослідників вважають, що інформаційні потоки між соціальними системами можуть бути гальмом і каталізатором соціальних дій. По-друге, забезпечують конкурентну боротьбу в різних сферах життя суспільства. Сучасне суспільство через динамічність свого розвитку й суперечливість інтересів різних соціальних груп, фінансових і промислових монополій, усередині владних еліт насичене конфліктними ситуаціями. За допомогою обміну інформацією, впливу на свідомість та настрої соціальні зв'язки сприяють вирішенню конфліктів. По-третє, забезпечують розвиток особистості. Як відзначають соціологи, за допомогою соціальних зв'язків індивідові надаються певні культурні зразки поведінки, створюються соціальні цінності й настанови. По-четверте, забезпечують соціальний контроль мас, вплив на людину. Французький соціолог Г. Тард увів до наукового обігу поняття соціального контролю для пояснення, як соціальна група забезпечує конформне поведіння індивідів у межах певних соціальних інститутів. У працях американського вченого Р. Парка соціальний контроль розуміється як вплив соціальних факторів і протистояння людської природи. Він розглядав соціальний контроль як сукупність його елементарних форм, вплив суспільної думки й на рівні соціальних інститутів. Інший американський соціолог Р. Лап'єр відзначає функцію соціального контролю в регулюванні того, як засвоюються індивідом зразки культури, передача їх від покоління до покоління. За допомогою соціальних зв'язків відбуваються засвоєння й передача індивідами соціальних цінностей і зразків культури, а також апеляція до соціальних груп з метою корегування суспільних відносин для вирішення протиріччя між статусом і ситуацією [6].

З поглибленням вивчення соціальних зв'язків дослідники стали розрізняти в змісті соціальних комунікацій фактологічну інформацію (факти й події матеріального світу) і символічну — певний набір знань, зразків, міфів, символів, іміджів («базові» культурні цінності й настанови).

Процес управління суспільними відносинами, вирішення соціальних протиріч і здійснення соціальних змін перебуває у сфері соціальних технологій та пов'язаний з певною практичною діяльністю, соціальними технологіями.

У другій половині ХХ ст. англійський соціолог К. Поппер у праці «Відкрите суспільство і його вороги» вводить до наукового обігу поняття «соціальна технологія». Соціальна технологія — певний спосіб людської діяльності з досягнення суспільно значимих цілей. «У результаті здійснення соціальної технології змінюється об'єкт діяльності», — зазначає болгарський дослідник Н. Стефанов у праці «Суспільні науки і соціальна технологія». Соціальна технологія є елементом культури, вона або природно

виникає в соціокультурному середовищі, або за її зразками як штучне утворення. Соціальна технологія — спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу завдяки поділу його на систему послідовно взаємозалежних процедур і операцій, які виконуються порівняно однозначно й мають на меті досягнення високої ефективності. Класифікація соціальних технологій здійснюється за декількома ознаками:

- за сферою громадського життя — економічні, політичні, соціокультурні, екологічні та ін.;
- за об'єктом діяльності — суспільна думка, потреби, ціннісні орієнтації й установки, соціальна адаптація та ін.;
- за рівнем управління (за В. Подшивалкіною) — глобальний, національний, регіональний, місцевого самоврядування, соціальних організацій, окремих підрозділів;
- за методами реалізації — прогнозування, моделювання, проектування, соціального контролю;
- за цілями — освітні, правоохоронні, ресурсозберігаючі, виборні [7].

Зміна суспільних відносин відбувається не безпосередньо, а за допомогою встановлення зв'язків між певними соціальними суб'єктами. Оскільки ці перетворення відбуваються за допомогою комунікацій, то соціальні зв'язки відіграють роль і інструменту суспільних змін під управлінськими засадами менеджменту соціокультурної діяльності, залежно від типу громадськості.

Об'єктом соціальної технології є громадськість. Громадськість розуміється як безліч індивідів, соціальних груп, якими рухають спільні інтереси та цінності.

Певну групу людей можна розглядати як громадськість, якщо виконуються такі умови.

1. Ця група людей об'єднана загальними умовами і має спільні інтереси та цінності.
2. Усвідомлює свій інтерес і проблематичність ситуації.
3. Спільний інтерес має публічну спрямованість.
4. Група людей реагує певним чином на сформовані умови, вступаючи в соціальні комунікації.

Для того, щоб працювати із громадськістю, необхідно брати до уваги особливості громадськості. Так, у кожній конкретній ситуації сама громадськість складається з безлічі різних соціальних груп, які у свою чергу також можуть представляти громадськість. Громадськість комерційної фірми — місцеві жителі в районі її основного виробництва; споживачі товару, для яких фірма здійснює післяпродажне або гарантійне обслуговування; соціальна група, до якої вона виявляє добродійність та ін.

Також індивід або соціальна група можуть одночасно бути учасниками декількох невирішуваних ситуацій і представником різних видів, груп громадськості. Наприклад, родина з дітьми може бути цільовою громадськістю одночасно для уряду у сфері соціальної політики; для благодійних організацій; для туристичних компаній або фірм із продажу дитячого одягу.

Крім того, цільова громадськість може утворюватися спонтанно, відповідно до умов, що змінилися. У разі початку будівельною компанією

«точечної» забудови району жителі сусідніх будинків можуть усвідомити себе громадянською — об'єднатися для обстоювання своїх прав та інтересів в органах місцевого самоврядування.

Сутність соціокультурної діяльності визначається сформованою соціальним і технологічним підходами. Соціальний підхід належить до організації соціальної взаємодії, досягнення суспільної згоди, а технологічний — до технологій впливу на людей.

Технологію менеджменту соціокультурної діяльності можна зобразити як послідовність етапів: «Суспільна потреба» — «Організація» — «Соціокультурна діяльність» — «Соціальні зв'язки» — «Громадськість» — «Суспільні відносини».

Соціокультурна діяльність розглядається і як ідеологія та технологія управління соціальними зв'язками, як організуючий інструмент реалізації суспільних потреб через взаємодію соціальних суб'єктів. Можливість взаємодії суб'єктів забезпечується завданням певного соціокультурного контексту, що виражає їхній загальний простір перебування — соціокультурне середовище. Соціокультурна діяльність як функція управління має сприяти встановленню й підтримці спілкування, досягненню згоди в суспільстві.

Подальша розробка технологічного підходу відкриває перспективи управління соціальними зв'язками від імені організації, установи, компанії. В управлінському ланцюзі від організації до громадськості вкрай потрібен аналіз феномену соціальних зв'язків. Одним з напрямів такого аналізу є визначення їх універсального комунікаційного характеру. Технологічний підхід надає можливість виявити прикладну культуротворчу значущість соціальних зв'язків, що дозволить здійснювати вплив на цільові групи громадськості та спрямовувати різноманітні види соціокультурної діяльності на вирішення конкретних суспільних завдань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ионин А. Г. Социология культуры : учеб. пособ. / Леонид Ионин. — М. : Логос, 1996. — 280 с.*
2. *THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. Весна 1993. Т.1, вып. 2. — М. : Начала-Пресс, 1993. — 256 с.*
3. *Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. — СПб, 2002. — С. 282.*
4. *Катлин С. Паблик рилейшнз. Теория и практика: учеб. пособ. — 8-е изд. / С. Катлин, А. Сентер, Г. Брум ; за ред. Брум Г. — М. -СПб. -Киев : Вильямс, 2001. — 624 с.*
5. *Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Питирифим Сорокин. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.*
6. *Управление общественными отношениями / под ред. В. С. Комаровского. — М. : РАГС, 2003. — 400 с.*
7. *Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий: учеб. пособ. / Ю. Сурмин, Н. Туленков. — К. : МАУП, 2004. — 608 с.*

Надійшла до редколегії 10.09.2009 р.